

Natuuramnesie

Vooral in polderwateren zijn grote baarzen zeldzaam geworden.

TEKST

Kirsten Dorrestijn

ILLUSTRATIES

Janny Bosman, Adrie de Haan-Rotgans, Jelger Herder en Shutterstock

Hoe de natuur eruit zag toen onze grootouders klein waren, daarvan heeft bijna niemand een idee. In zijn boek 'Natuuramnesie. Hoe we vergeten zijn hoe de natuur er vroeger uitzag' betoogt Marc Argeloo hoe van generatie op generatie de rijkdom van natuur uit het collectieve bewustzijn verloren gaat. Zo kunnen soorten uitsterven zonder dat niemand het echt doorheeft.

In de loop van de geschiedenis is niet alleen het landschap, maar ook het onderwaterleven er anders uitgaan zien. In de Noordzee zwommen enorme kabeljauwen, roggen en tongen rond. Tot een paar honderd jaar terug zwom de grijze walvis nog rond bij Nederland en kwamen weleens potvissen langs de kust voorbij. De Waddenzee kende metershoge mosselen oesterbanken en uitgestrekte zeegrasvelden. In Rotterdam werd gehandeld in Europese steur. Op wat oude mensen in de regio na, weet waarschijnlijk bijna niemand dit meer.

Elke nieuwe generatie weet niet meer hoe anders – vaak rijker – de natuur was ten tijde van de jeugd van hun ouders of grootouders. Marc Argeloo promoveerde eind vorig jaar bij de Universiteit Utrecht op dit onderwerp. Zijn publieksvriendelijke boek bevat veel voorbeelden van in Nederland voorkomende vissoorten.

Ontbrekende cijfers

De dodo en dinosaurussen staan symbool voor uitgestorven dieren. Tijgers en olifanten staan symbool voor bedreigde soorten, maar hoeveel

diersoorten er daadwerkelijk zijn uitgestorven of op het punt staan van – daarvan heeft volgens Argeloo niemand een flauw idee. “Pas vanaf de jaren 70 van de vorige eeuw zijn mensen begonnen met wetenschappelijke tellingen uitvoeren”, vertelt hij. “Van de decennia en eeuwen daarvoor ontbreken goede cijfers of is het helemaal niet bijgehouden. Het startmoment van officiële tellingen in de jaren zeventig wordt als nulpunt genomen voor natuurbeleid, terwijl er in de decennia daarvoor veranderingen hebben plaatsgevonden waar niemand

Europese steur die rond 1960 werd gevangen bij Wieringen. De foto komt uit het archief van Adrie de Haan-Rotgans. Op de foto staan haar vader Nan Rotgans en opa Elbert Rotgans.

iets van weet en daarmee geen onderdeel zijn van natuurbeleid. Dat is niet alleen bij vissen zo, maar ook bijvoorbeeld SOVON houdt pas sinds de jaren zeventig officiële tellingen van vogels bij in Nederland. Dat punt wordt als referentiekader gebruikt.”

Verschillende onderzoekstechnieken

Om te achterhalen wat er in de decennia vóór de officiële tellingen heeft plaatsgevonden, kunnen verschillende onderzoekstechnieken worden gebruikt. Bijvoorbeeld oude foto's, schilderijen, cijfers (voor zover bekend), maar ook herinneringen van oude mensen. Die laatste onderzoeksmethode is in de jaren negentig opgekomen in de wetenschappelijke wereld. Argeloo maakt er ook gebruik van in zijn promotiewerk. “Als er maar genoeg mensen op systematische wijze worden geïnterviewd, is de kans klein dat iedereen ernaast zit. Het levert betrouwbare informatie op.” Argeloo toetst zijn eigen herinneringen aan het formaat baars dat hij ving toen hij jong was aan die van oude vissers uit dezelfde regio. Als jongen viste Argeloo veel op baars in de polders rondom zijn woonplaats Alkmaar. Hij maakte er een sport van om grote baarzen te vangen. “Het beeld van een

uit de diepte opdoemende monsterbaars zal ik nooit vergeten”, schrijft hij. “Centimeter voor centimeter schoof een dikke baars over de zandbodem en zoals stof in een stofzuiger schoot het aas de baarzenbek in. De tactiek van een sluipmoordenaar. Kanjers ving ik hier. Baarzen die regelmatig de 40 centimeter benaderden en soms overschreden.” Argeloo ving geregeld baarzen groter dan 30 centimeter. De grootste baars die hij ooit ving was 42 centimeter. Maar na verloop van tijd leken de grote baarzen op. Dat beeld kwam overeen met verslagen van de Hengelsportvereniging Alkmaar, ontdekte Argeloo. Daaruit

blijkt dat vissers in het polderwater tegenwoordig al staan te juichen als ze een baars van 27 centimeter vangen. “Ik heb twee oude baarsvissers uit Noord-Holland geïnterviewd en zij bevestigden mijn herinneringen: ook zij vingen toen ze jonger waren regelmatig baarzen van 30 tot 35 centimeter.” Eén van deze vissers haalde er tijdens het interview een krantenknipsel uit 1972 bij waarin de uitslag van een wedstrijd staat beschreven: acht baarzen waren 30 centimeter of langer, het grootste exemplaar was 36,5 centimeter. Deze ontwikkeling wordt bevestigd door onderzoek in Nederland uit 2011 en 2015 waaruit bleek dat in veel wateren de gemiddelde lengte van baarzen eerder afneemt dan toeneemt.”

Door grotere schepen te bouwen en betere technieken in te zetten baseert de nieuwe generatie vissers de blik op de visstand vanuit de eigen ervaring. Hierdoor wordt makkelijk vergeten hoe het vroeger was.

Amerikaans onderzoek

Een Amerikaans onderzoek onderstreept de herinneringen van Argeloo en de andere baarsvissers nog eens. Uit een cijferreeks van 70 jaar baarsvisserij in Wisconsin blijkt eenzelfde terugloop qua grootte. Het gaat hier om gele baars, die nauw verwant is aan de Europese baars: beide soorten werden lange tijd als één soort gezien. Argeloo: “De nadruk die in het vissen vaak op grote exemplaren ligt, kan consequenties hebben. ‘Rode baarzen’, zoals de grote exemplaren worden genoemd, zijn er gelukkig nog steeds, maar het is raadzam een vinger aan de pols te houden.” Navraag bij vissers laat zien dat in sommige wateren grote baarzen de laatste jaren weer aan het

toenemen zijn, waarbij exemplaren van boven de 50 centimeter steeds vaker worden gevangen. Een hoopvolle ontwikkeling, waarvoor nog geen duidelijke verklaring is gevonden. Mogelijk heeft het te maken met de opkomst van exotische grondels en zoetwaterkreeften.

Witpunthaai

De 'onzichtbare' ontwikkeling van de baarzen staat niet op zichzelf. Ook de terugloop in aantal, grootte en gewicht van bijvoorbeeld de oceanische witpunthaai in de Golf van Mexico werd nauwelijks opgemerkt, blijkt uit Argeloos speurwerk. Wetenschappers van een universiteit uit Canada vergeleken de vangsten van vissersschepen uit twee periodes met elkaar: 1954-1957 en 1995-1999. In de eerste periode werden als bijvangst bij geelvintonijnen 397 oceanische witpunthaaien gevangen. In de tweede periode, toen de visserij wijdverbreid was geworden, werden er nog maar vijf witpunthaaien gevangen. Het totaal aantal gevangen haaien (ook bijvoorbeeld de zijdehaai) was met

90 procent teruggelopen, terwijl het aantal haken dat in zee werd gelaten bijna driemaal zo hoog was. Het gewicht van de oceanische witpunthaai was gedaald met gemiddeld 30 kilo. Zijdehaaien waren zelfs in lengte zo gekrompen dat ze niet meer in staat waren om voor nageslacht te zorgen.

Resultaten uit het verleden...

Aan de zuidpunt van Sri Lanka voltrok zich een soortgelijke ontwikkeling, laat Argeloos zien in zijn boek. Visserijgegevens uit 1994-2004 van de Indian Ocean Tuna Commission werden vergeleken met de kennis van 120 plaatselijke vissers. Een van de doelen van het onderzoek was om inzicht te krijgen in veranderingen in fregatmakreelpopulaties. In een vragenlijst werd gevraagd hoe ver de vissers uit de kust visten, uit hoeveel exemplaren een goede vangst bestond en hoe groot de grootste exemplaren waren. De vissers werden ingedeeld in drie leeftijdscategorieën: 15 tot en met 30 jaar, 31 tot en met 55 jaar en ouder dan 55 jaar. De oudste vissers konden zich als beste dagvangst 20 kilo vis

De terugloop in aantal, grootte en gewicht van de oceanische witpunthaai in de Golf van Mexico werd nauwelijks opgemerkt, terwijl het aantal van deze haaiensoort in een aantal jaren met 90 procent afnam.

herinneren, de jongste groep vissers beschouwde 8 tot 10 kilo als beste dagresultaat. Wat betreft lengte zijn de grootste fregatmakrelen in vijf decennia met 10 centimeter teruggelopen: een krimp van een onzichtbare 2 millimeter per jaar. Frappant genoeg vertoonden de statistieken van de Indian Ocean Tuna Commission geen duidelijke trend in het gewicht of aantallen gevangen vis,

Wie kan zich nog herinneren dat de grijze walvis ooit in de Waddenzee leefde?

Baarzen lijken te profiteren van nieuwe voedselbron in de vorm van exotische grondels zoals de zwartbekgrondel.

Het haperende bewustzijn over de natuur van het verleden wordt het 'shifting baseline syndrome' genoemd: het syndroom van het verschuivende referentiekader (ijkpunt). Deze term werd in 1995 door mariene bioloog Daniel Pauly gelanceerd. Hij beschreef hoe in de commerciële visserij elke generatie vissers de blik op de visstand baseerde op de eigen ervaring, vanaf het begin van zijn loopbaan. Op de lange termijn verschoof zo de perceptie van een 'goede vangst'. Dat shifting baseline syndrome heeft consequenties voor mens en natuur. Omdat als ijkpunt een jaartal in de jaren zeventig wordt genomen en de visstand van toen daarmee als 'goed' werd gekwalificeerd, werd het visquotum toegepast op een historisch al aangetaste populatie. Door het gebrek aan cijfers en het shifting baseline syndrome kunnen soorten langzaam verdwijnen zonder dat mensen het echt door hebben.

Reëler toekomstbeeld

De achteruitgang van de visstand is vaak veel groter dan natuurbeschermingsorganisaties aannemen, betoogt Argeloo. Soorten blijken in de tijd van vóór de grote visserij veel overvloediger aanwezig, groter en zwaarder dan altijd werd aangenomen. Als niemand meer weet dat een zoogdier als de grijze walvis ooit in de Waddenzee leefde, zullen natuurbeheerders daar ook geen beleid op maken. Argeloo denkt dan ook dat het voor het hedendaagse natuurbeleid belangrijk is om de historische gegevens te ontginnen. Natuurbeheerders zouden verder in de tijd moeten terugkijken. "Dat geeft een reëler beeld van waar je naartoe zou willen."

Argeloo denkt dat men niet één bepaald punt in het verleden als norm moet nemen om weer naar te streven. Wel pleit hij ervoor om groots te denken als het gaat om natuurbescherming en natuurlijke processen te herstellen, zoals zeestromingen en migratiepatronen. "Zo kun je benaderen wat de natuur ooit was en streven naar wat het in potentie kan bereiken." ■

waardoor het vangstquotum voor fregatmakrelen in de periode 1994-2004 telkens kon worden verhoogd, soms met wel 40 procent. Argeloo verklaart dit door erop te wijzen dat pas in 1994 officieel is begonnen met het bijhouden van metingen. "De veranderingen van de decennia daarvoor blijken alleen uit de herinneringen van de vissers, niet uit metingen met als beginpunt 1994." Argeloo sluit niet uit dat het met de Europese baars, met name waar het de grote exemplaren betreft, dezelfde kant op gaat als met de fregatmakreel en de zijdehaai. "Al klinkt dat misschien onvoorstelbaar. Soorten die voor hun voortbestaan aanvankelijk geen beschermingsstatus nodig hadden. Hun voorkomen was vanzelfsprekend, liep in de honderdduizenden exemplaren en hun leefgebied strekte zich over vele honderdduizenden vierkante kilometer uit. Totdat ze bijna verdwenen waren."

Verschuivende referentiekaders

Het geheugen van vissers levert volgens Argeloo nuttige informatie op om een reëel beeld te krijgen hoe de natuur eruit zag sinds ongeveer 1950. Wie nog verder terug in de tijd de natuur wil reconstrueren kan terugvallen op andere onconventionele bronnen van onderzoek, zoals reisverslagen van avonturiers, menukaarten, handelsregisters en zelfs prehistorische opgravingen en fossielen.

Hoe we vergeten zijn hoe de natuur er vroeger uitzag

MARC ARGELOO

LANDSCHAPSAMNESIE

Natuuramnesie. Hoe we vergeten zijn hoe de natuur er vroeger uitzag.

Uitgeverij Atlas Contact